

مکان یابی طراحی دهکده گردشگری در « دره عشق »

گوهر فروزنده شهرکی^{*۱}

goharfrozande@hotmail.com

اسماعیل کهرم^۲

حسنعلی لقایی^۳

تاریخ پذیرش: ۸۷/۷/۲۰

تاریخ دریافت: ۸۷/۴/۸

چکیده

بشر با دگرگونی محیط زیست خود و تغییر و تحولات زیان‌باری که انجام داده، فضای ناخوشایندی را در محیط‌های شهری برای خود ساخته است که برای فرار از آن مشتاق به تفریح در طبیعت و دسترسی به نقاطی است که به وسیله نظام حمل و نقل مدرن به سهولت امکان پذیر نباشد. امروزه صنعت گردشگری که ناشی از نیاز درونی انسان‌هاست به یکی از فعالیت‌های مهم و شاخص اقتصادی کشورها تبدیل گشته است و در تأمین منافع ملی کشورها و نیز در بخش اقتصاد، فرهنگ و ... نقش موثری را ایفا می‌کند.

منطقه «دره عشق» واقع در استان چهارمحال و بختیاری یکی از مناطق مستعد برای توسعه طبیعت گردی است. این منطقه توانایی توسعه فعالیت‌های مختلف گردشگری از قبیل تماشای حیات وحش، قایق‌رانی در آب‌های خروشان، کوه‌نوردی و صخره‌نوردی، صید ورزشی و اردو زنی را دارا می‌باشد. یکی از استعدادهای بالای منطقه ایجاد برنامه‌های گردشگری عشایری و روستایی است. این منطقه همچنین زیستگاه و رویشگاه گونه‌های گیاهی و جانوری متعددی است که حساسیت منطقه را از لحاظ زیست محیطی افزایش می‌دهد؛ لذا برای توسعه طبیعت گردی پایدار در این منطقه، لازم است ضمن آن که فعالیت‌هایی که آسایش و آرامش را برای بازدید کنندگان به همراه داشته باشد برنامه ریزی و طراحی گردند، و حساسیت‌های زیستی منطقه اعم از خاک، آب، منابع گیاهی، حیات وحش و ... نیز لحاظ گردند. از این‌رو به‌کارگیری ارزیابی توان اکولوژیک می‌تواند به عنوان یک روش مطمئن در تعیین کاربری‌های حفاظت، تفرج و ... که نهایتاً ناحیه بندی منطقه را شکل می‌دهد باشد. در این تحقیق مکان یابی دهکده گردشگری به وسیله ارزیابی توان اکولوژیک سرزمین روش دکتر مخدوم و با استفاده از ابزار GIS صورت گرفته است. در بین مناطقی که توان تفرجی داشته‌اند، منطقه‌ای موسوم به «دره مور» برای تفرج مناسب دیده شد. این منطقه مشرف به آبشار دره عشق بوده و دارای ارزش‌های بصری فراوانی است. برای افزایش امکانات رفاهی

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی طراحی محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات. * (مسئول مکاتبات)

۲- استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشکده محیط زیست و انرژی.

۳- مدیر گروه مهندسی طراحی محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشکده محیط زیست و انرژی.

منطقه در این محدوده سایت‌های اقامتگاهی، اردوگاهی و خورگشتگاهی در نظر گرفته شده است. این محدوده مرکز تفرج اطلاق می‌گردد و سایر فعالیت‌های طبیعت‌گردی که منطقه نیز توانایی آن را داشته باشد و با اهداف حفاظتی منطقه مغایرت نداشته باشد، می‌تواند در سایر محدوده‌های مناسب تفرج گسترده در نظر گرفته شود.

واژه‌های کلیدی: طبیعت‌گردی، ارزیابی توان اکولوژیک سرزمین، طراحی زیست محیطی، الگوی ارتباطی، طرح اجرایی.

مقدمه

می‌تواند در صورت استفاده خلاقانه و توأم با مدیریت و برنامه ریزی نقش مهمی در جذب طبیعت‌گرد از سراسر دنیا داشته باشد و منافع حاصل از آن می‌تواند تحول شگرفی در وضعیت زندگی جوامع محلی مرتبط با این مناطق - که عموماً جوامع روستایی و کم بهره از توسعه هستند، داشته باشد. اما در حال حاضر عدم استفاده خلاقانه از این گونه مناطق باعث گردیده که عرصه‌های طبیعی تحت فشار و تعرض شدید قرار گیرند و این روند به صورتی است که این گونه مناطق به تدریج ویژگی‌های منحصر به فرد خود را از دست می‌دهند و در طبقه بندی مدیریتی سیر نزولی را طی می‌کنند.

سلسله جبال زاگرس و مناطق بکر آن از جمله مناطقی است که دارای شهرت جهانی از دیدگاه طبیعت‌گردی است. به علاوه بخش‌های گسترده‌ای از آن تحت حفاظت و نظارت سازمان جهانی محیط زیست قرار گرفته است. در حال حاضر پروژه بین‌المللی حفظ تنوع زیستی زاگرس مرکزی در حال مطالعات و برنامه ریزی در مورد این مناطق است. این محدوده در برگیرنده مناطقی از استان‌های فارس، کهگیلویه و بویراحمد و چهارمحال و بختیاری است. در استان چهارمحال و بختیاری مناطق حفاظت شده سبز کوه و هلن مشمول این پروژه می‌شوند. در این تحقیق سعی شده است که با مروری بر مطالعات موجود و به کارگیری اطلاعات در ارزیابی توان اکولوژیک برای بخشی از منطقه حفاظت شده سبز کوه با نام "دره عشق" پیشنهادهایی برای توسعه طبیعت‌گردی با در نظر گرفتن رویکردهای پایداری ارائه گردد.

امروزه گردشگری به یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی کشورها تبدیل گشته و بی تردید در قرن آینده یکی از مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی خواهد بود و در سال‌های آتی فرصت‌های بی شماری را برای سرمایه‌گذاری و اشتغال معرفی می‌نماید. گردشگری دارای اثرات مثبت فراوانی است که از آن جمله می‌توان به ایجاد تفاهم متقابل میان ملت‌ها و کمک به پیشبرد و استواری صلح جهانی اشاره نمود. در این بین از آن جا که گردشگری نوین، در کشورهایی مثل جمهوری اسلامی ایران، رویکردهای متناسب با فرهنگ و حساسیت‌های اجتماعی و اخلاقی خود را می‌طلبد، گردشگری طبیعت که بر پایه توانمندی‌های محیطی و منابع طبیعی می‌باشد، می‌تواند علاوه بر افزایش روند توسعه اقتصادی و افزایش اشتغال در بخش‌های مختلف، توأمأ شرایطی را به وجود آورد که افزون بر حفظ بافت فرهنگی و احترام به سنن، امکان رسیدن به رشد و شکوفایی کشور را فراهم آورد. کشور ایران به عنوان یکی از پنج کشور برخوردار از بیشترین تنوع اقلیمی در جهان و یکی از ذخیره‌گاه‌های مهم تنوع زیستی کره زمین از دیر باز مورد توجه محققان و علاقمندان به طبیعت بوده است. مطابق آمار سازمان جهانی گردشگری (WTO) در سال ۱۹۹۷، با این که کشور ایران در مجموعه ده کشور نخست جهان از لحاظ جاذبه‌های گردشگری و جزء پنج کشور نخست جهان از لحاظ جاذبه‌های طبیعی می‌باشد، فقط ۰/۰۹٪ از تعداد و ۰/۰۶٪ از درآمدهای گردشگری دنیا را به خود اختصاص داده است (۱). هم اکنون ۵٪ از سطح کل کشور در قالب مناطق حفاظت شده، پارک‌های ملی، اثر طبیعی ملی و پناهگاه‌های حیات وحش قرار دارد و عرصه قابل توجهی از کشور نیز تحت پوشش پارک‌های جنگلی و مدیریت منابع طبیعی می‌باشد، این گونه مناطق

معرفی منطقه

گردشگران به علت عدم هماهنگی و برنامه ریزی، ارتباط مؤثری با ساکنان بر قرار نمی‌کنند. بنابراین وضعیت کنونی نمی‌تواند پاسخگوی اهداف توسعه طبیعت‌گردی پایدار باشد. چنانچه وضعیت کنونی طبیعت‌گردی در منطقه به سمت پایداری سوق داده نشود، ضمن آن که مردم منطقه بهره‌ای نمی‌برند، محیط زیست با ارزش و حساس این منطقه نیز دچار خدشه می‌گردد. در این تحقیق سعی شده است که از طریق طراحی زیست محیطی، سیستم مدیریت تفرجگاهی به گونه‌ای تحقق پیدا کند که هم گردشگری در منطقه رونق یابد و هم ارزش‌های محیطی منطقه حفاظت گردند.

روش تحقیق

این تحقیق یک تحقیق تحلیلی کاربردی است که مراحل زیر را طی نموده است:

مطالعات کتابخانه‌ای شامل مروری بر مباحث نظری در مورد برنامه ریزی و ایجاد طبیعت‌گردی؛ اثرات مثبت و منفی توسعه طبیعت‌گردی؛ قوانین و مقررات مناطق حفاظت‌شده، صورت گرفته که نهایتاً چارچوب نظری تحقیق را مشتمل بر موارد زیر مشخص کرده است:

- طبیعت‌گردی در ایران به عنوان یکی از پنج کشور برخوردار از بیش‌ترین تنوع اقلیمی در جهان و یکی از ذخیره گاه‌های مهم تنوع زیستی کره زمین از مزیت نسبی افزون‌تری نسبت به دیگر شاخه‌های گردشگری برخوردار است. ضمن این که توسعه طبیعت‌گردی نیازمند سرمایه گذاری گسترده برای امکانات زیربنایی نیست (۴).

- طبیعت‌گردی به شرط برنامه ریزی مطالعه شده، منطقی و متناسب و قانونمند یکی از سامانه‌های راهبردی جوامع تلقی شده که سه نسل حال گذشته و آینده را بهم پیوند می‌دهد، جوامع انسانی را به همزیستی عادلانه و آرام‌بخش با دیگر موجودات زنده زیست‌کره زمین دعوت می‌کند (۵).

- هدف از نیل به گردشگری پایدار ایجاد نوعی تعادل بین صنعت گردشگری و جهانگردی، مکان گردشگری و ساکنان

«دره عشق» نام روستا و آبشاری در نزدیکی آن است که در فاصله ۱۱۰ کیلومتری از شهر کرد مرکز استان چهارمحال و بختیاری واقع گردیده است. اما آن چه که در بین مردم به عنوان دره عشق موسوم است منطقه‌ای بسیار زیبا و خوش آب و هواست که درون دره‌ای در امتداد حرکت کارون واقع گردیده و به واسطه جاده‌ای که در نزدیکی خط‌القعر آن احداث گردیده با جاده خوزستان- شهرکرد در ارتباط است.

این منطقه رویشگاه و خاستگاه گونه‌های متعدد جانوری و گیاهی است و از این رو علاوه بر مناظر بسیار بدیعی که ایجاد گردیده است از لحاظ زیست محیطی نیز دارای ارزش‌های فراوانی بوده به نحوی که از سوی سازمان جهانی محیط زیست UNEP مورد حمایت و بررسی قرار گرفته است. در حال حاضر اراضی دو طرف جاده در محدوده دو منطقه حفاظت شده «سبز کوه» و «هلن» می‌باشد. این منطقه توانایی گسترش گونه‌های مختلف گردشگری از جمله طبیعت‌گردی، گردشگری علمی، گردشگری ورزشی و گردشگری روستایی و عشایری را دارا می‌باشد (۲).

مسئله اصلی

زیبایی‌های منطقه به خودی خود توانسته است این منطقه را در شمار مناطق دیدنی استان چهارمحال و بختیاری قرار دهد، ولی در حقیقت استقبال عمومی مردم از منطقه در حالی رو به افزایش است که گردشگران به علت عدم اطلاع از قوانین حاکم بر اراضی مناطق حفاظت شده نسبت به رعایت این موارد بی توجه هستند. از سوی دیگر شرایط ویژه زیست‌محیطی بالاخص شیب غالب بالای ۶۵٪ باعث گردیده است که مردم منطقه از لحاظ تأمین منابع برای ارتزاق و امرار معاش با سختی مواجه باشند و این عامل باعث شده است که از لحاظ اقتصادی در وضعیت مناسبی نباشند. از این رو علی‌رغم حفاظت از منطقه گاهی اعمالی را خلاف اهداف حفاظتی مرتکب می‌شوند. بنابراین توسعه طبیعت‌گردی پایدار در منطقه و مشارکت مردم محلی در آن می‌تواند به عنوان یک منبع در آمدی جدید کمک مؤثری در نیل به اهداف حفاظتی منطقه باشد (۳). در حال حاضر

تقاضای تفرجگاهی است (۱۰). به موازات افزایش افراد استفاده کننده از تفرجگاهها باید ظرفیت و امکانات تفریحی آنها نیز توسعه پیدا کند. به عبارت دیگر عرضه نیز باید مناسب با تقاضا باشد عرضه تفرجگاهی باید تمام عوامل مربوط به تقاضا را مد نظر قرار داده و همگام با آن تغییر نموده و سطح کمی و کیفی خود را افزایش دهد. استفاده از تفرجگاهها و مراکز تفریحی در صورتی ادامه پیدا می کند که سطح کیفیت تفرجگاه و امکانات و تسهیلات آن نیز افزایش یابد (۱۰).

• هدفهای عمده استراتژی جهانی حفاظت که در سال ۱۹۸۰ از طرف اتحادیه بین المللی حفاظت از طبیعت با همکاری UNEP و بنیاد حیات وحش جهان تدوین شده عبارتند از:

- حفظ فرایندهای اکولوژیک ضروری و نگه داری از سیستمهای حیات وحش.
- حفظ تنوع ژنتیکی.
- تضمین بهره‌وری پایدار از گونه‌ها و اکوسیستمها (۱۱).
- شیوه‌های مختلفی وجود دارند که طی آن مناطق حفاظت شده در راستای استراتژی جهانی حفاظت بتوانند در رفاه اجتماعی و اقتصادی مردم نیز سهیم باشند (۱۱).

• در کنار اهداف حفاظتی، پارکها و مناطق حفاظت شده ارزشهای تفریحی نیز دارند. افزایش تقاضای بازدید از پارکها مسئله‌ای است که محیط زیست را تهدید می کند. در صورتی که پارکهای ملی و جذب گردشگری توسط آنها، شاخص اصلی و موثر در اقتصاد محلی به شمار رود در یافت هزینه به منظور کاهش تقاضای تفرجگاهی، روش صحیحی نخواهد بود. لذا بهتر است که به فکر افزایش سطح پارکها بود تا هم از لحاظ اقتصادی تقاضا کاهش پیدا نکند و هم از لحاظ زیست محیطی زیستگاهها مورد

محلی است که در سه رأس یک هرم واقعد (۶). از اصول گردشگری پایدار می توان حفظ تنوع موجود، استفاده در خور و پایدار از منابع، جلوگیری از هدر رفتن منابع، لحاظ کردن صنعت گردشگری در برنامه ریزیهای کلان کشور، حمایت از اقتصاد محلی و دخیل ساختن جامعه محلی در تصمیم گیریها، مشورت با سهامداران و مردم، آموزش کارکنان و احساس مسئولیت در قبال اداره و ارایه صنعت جهانگردی و تحقیقات را نام برد (۵).

• فواید گردشگری می تواند بسیار قابل توجه باشد اگر اثرات سوء گردشگری بر مناطق از طریق طرح ریزی دقیق و مدیریت مؤثر برطرف شود. برای توسعه گردشگری باید ضمن ارتقای سطح بهره‌مندی بازدیدکنندگان پیامدهای منفی گردشگری را نیز به حداقل خود رساند که دست یابی به این هدف مستلزم ارزیابی پیامدهای منفی و تجزیه و تحلیل خردمندانه از چگونگی کنترل این پیامدهاست (۷). امروزه صنعت طبیعت گردی، یکی از بزرگترین صنایع دنیا، به طور قابل ملاحظه‌ای با بحث و جدلهایی در مورد هماهنگی با توسعه، پایداری و محیط زیست و بهبود وضعیت جامعه محلی رو به رو است (۸). طبیعت گردی مانند هر نوع دیگری از توسعه به عنوان شروع و محرک تغییرات تلقی می شود. ورود جهانگردان به مناطقی که قبلاً به ندرت مورد بازدید افراد غیر بومی قرار می گرفته باعث ایجاد روابطی بین مردم و محیط زیست، جهانگردان و افراد محلی که هر یک فرهنگ و روش زندگی متفاوت و خاص خود را دارند خواهد شد. همچنین بین نیروهایی که هر یک در جهت پایداری و یا تغییرات در حرکتند تضادها و روابطی به وجود خواهد آمد این نیروها در مقیاسهای متنوعی عمل می کنند (۹).

• در حالی که تقاضای تفرجگاهی بر اساس جمعیت، فعالیت اقتصادی، درآمد افراد، اوقات فراغت، تمایل مردم به استفاده از تفرجگاه و عرضه تفرجگاهها شکل می گیرد، در این حالت برای طرح ریزی تفرجگاه الزاماً نیاز به برآورد

متوسط)، عمق خاک (عمیق)، سنگ مادر (گرانیت)، تپه‌های ماسه‌ای (اقلیم مرطوب)، روانه‌های بازالت، آبرفتی (آبرفت‌های فلات فاره)، تراکم درختان (۴۰ تا ۸۰٪) تفرج گسترده طبقه یک: آب (۱۲-۵ لیتر در روز برای هر نفر)، درصد شیب (صفر تا ۲۵٪)، شرایط خاک و سنگ (همانند تفرج متمرکز طبقه یک)، سایر پارامترها چندان اهمیتی ندارد.

برای ارزیابی توان اکولوژیکی محیط‌زیست برای گردشگر، تمامی پارامترهای یادشده در مدل اکولوژیکی هم‌وزن نیستند. اولویت پارامترها برحسب اهمیت عبارتند از:

۱- شیب، ۲- سنگ و خاک، ۳- جهت جغرافیایی، ۴- آب، ۵- گیاه. (۱۴).

همچنین چهارچوب عملی از طریق بررسی و مطالعه در مورد روش‌های توسعه گردشگری در جهان امروز به ویژه طرح‌های موفق که در مناطق حفاظت شده و پارک‌های ملی به کار گرفته شده بود، مانند پارک yellow stone در آمریکا و kenniti park در شمال آفریقا به دست آمد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

- برنامه‌ریزی جامع و کلی برای پارک‌ها و مناطق حفاظت شده در سطح ملی
- برآورد ظرفیت برد گردشگران در پارک‌ها بر اساس ویژگی‌های پارک و امکانات آن
- داشتن برنامه‌های مشخص گشت و گذار در سطح پارک با رعایت نکاتی مانند: تعداد گردشگران، ساعات حضور در درون پارک، سرعت وسیله نقلیه و میزان صدای تولید شده از آن
- ایجاد کمپینگ‌هایی با شرایط خاص که با در نظر گرفتن رفتارشناسی حیوانات طراحی شده است.

موارد فوق با توجه به مطالعات پیرامون منطقه مورد مطالعه که منجر به شناخت توانایی‌ها و محدودیت‌های منطقه می‌گردید، در تلفیق با نظر ساکنان و گردشگران که از طریق

تهدید و فشار قرار نگیرد. در این خصوص افزایش سطح پارک‌های شهری نیز می‌تواند مؤثر باشد (۱۲).

- برای هر طراحی لازم است که مراحل زیر طی شود (۱۳).

مرحله اول: شناسایی، شامل شناسایی منابع، شناسایی نیازها و مروری بر طرح‌ها و قوانین فرادست.

مرحله دوم: تحلیل، شامل تحلیل منابع و نیازها و تطبیق آن‌ها با قوانین فرادست و تعیین اقدامات امکان پذیر.

مرحله سوم: تطابق اقدامات امکان پذیر با شرایط محیطی سایت و مکان‌یابی هر کدام از فعالیت‌ها.

مرحله چهارم: طراحی، شامل تدوین الگوها بر اساس نیازهای هر فعالیت، بسط الگوها با توجه به شرایط موجود (تهیه طرح‌های راهبردی)، بسط طرح‌های راهبردی با توجه به نیازهای درونی هر فعالیت (تهیه طرح کلیدی)، بسط طرح‌های کلیدی با در نظر گرفتن جزئیات (تهیه طرح اجرایی).

- بر اساس مدل اکولوژیکی دکتر مخدوم برای تعیین مناطق مناسب برای حفاظت لازم است که زیستگاه‌هایی که دارای شیب بالای ۷۰٪ هستند، زیستگاه‌هایی که گونه‌های حساس اعم از گونه‌های نادر، حمایت شده و حفاظت شده و ... در آن وجود دارد، زیستگاه‌هایی که جمعیت گونه در آن زیاد است، رویشگاه‌هایی که گیاهان حساس و دارای اهمیت‌های اکولوژیکی، ژنتیکی و... در آن استقرار دارند و رویشگاه‌هایی که تراکم گونه‌های گیاهی در آن زیاد است، مورد حفاظت قرار گیرند (۱۴).

- بر طبق مدل اکولوژیکی دکتر مخدوم و بر اساس شرایط اقلیمی، منطقه مورد نظر در طبقه یک تفرج قرار می‌گیرد که بایستی شرایط زیر را داشته باشد (۱۴):

تفرج متمرکز طبقه یک: آب (۴۰ تا ۱۵۰ لیتر در روز برای هر نفر)، درصد شیب (صفر تا ۵٪)، جهت جغرافیایی (شرقی (تابستانه)، جنوبی (زمستانه))، بافت خاک (لومی)، شرایط زهکشی خاک (کامل)، حاصلخیزی خاک (متوسط تا خوب)، ساختمان خاک (نیمه متحول یافته با دانه بندی

کرده‌اند که بر اساس آن پهنه‌های حفاظتی و قابل توسعه تفرج معرفی گردیده‌است (۱۵). اما به دلیل آن که نقشه‌هایی که به عنوان نقشه پایه برای ارزیابی مورد استفاده قرار داده‌اند مربوط به سال ۱۳۵۰ شمسی می‌باشد، دارای خطاهای بسیار زیادی است. همچنین به علت آن که در پهنه بندی مناطق حفاظتی زیستگاه‌های حساس را مورد توجه قرار نداده بودند، بنابراین به نتایج آن استناد نگردیده است و پهنه‌های مورد نظر از طریق ارزیابی توان اکولوژیک سرزمین به روش دکتر مخدوم مشخص شده است.

● تا کنون هیچ گونه مطالعه و بررسی در مورد منطقه حفاظت شده هلن صورت نگرفته است و از این رو اطلاعات لازم برای ارزیابی دقیق آن در دسترس نمی‌باشد. بنابراین لازم است از ورود نا آگاهانه به این منطقه خودداری گردد. به همین دلیل فرآیند مکان یابی و ارزیابی توان اکولوژیک در این تحقیق فقط متوجه اراضی سبز کوه بوده است.

برای آن که بتوان محدوده‌های طبیعی را مورد مطالعه و ارزیابی قرار داد لازم است که مطالعات بر روی واحد های هیدرولوژیک صورت گیرد (۱۶). بنابراین خط سه تیغ ارتفاعات سبزکوه و دره رودخانه کوه‌رنگ (کارون)، رودخانه ارمند و رودخانه کره بس تعیین کننده حدود محدوده مطالعاتی می‌باشد. این محدوده ۲۳۵۵۳ هکتار وسعت داشته در بر گیرنده بخشی از سواحل شمالی رودخانه کارون و اراضی مشرف به آن‌ها، اراضی عرصه زهکش رودخانه کره بس در انتهای حوزه آبریز آن و اراضی عرصه زهکش رودخانه ارمند در ساحل جنوبی آن می‌باشد که در بین طول‌های جغرافیایی $30^{\circ}40'50''$ تا 45° و $58^{\circ}50'$ شمالی و عرض‌های جغرافیایی $35^{\circ}36'31''$ تا $20^{\circ}52'31''$ شرقی قرار گرفته است (شکل ۱)

با توجه به اهداف حفاظتی منطقه قبل از مکان یابی برای دهکده گردشگری از طریق ارزیابی توان اکولوژیک مناطق قابل حفاظتی مورد شناسایی قرار گرفتند. بر این اساس مناطق حفاظتی شامل شیب‌های حساس و زیستگاه‌های حساس (زیستگاه‌های کبک دری، خرس قهوه‌ای و پلنگ به عنوان گونه‌های حساس و زیستگاه کل زبر به عنوان گونه‌های پر

پرسشنامه گرد آوری شده بود به عنوان چارچوب کار بردی به کار گرفته شد این موارد عبارت بودند از:

- تعیین مکان‌هایی که توان توسعه گردشگری در آن وجود داشته باشد در کنار تعیین مناطق حساسی که از حضور گردشگر آسیب می‌بیند.
- تأمین نیاز های اولیه گردشگران اعم از نیاز های رفاهی و امنیتی
- تطابق نیازها با محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های منطقه به عنوان یک منطقه حفاظت شده
- برنامه ریزی برای کاهش اثرات منفی گردشگری
- ایجاد ارتباط مؤثر بین گردشگران و مردم محلی از طریق معرفی کالاها و خدماتی که می‌توانند ارائه دهند.
- برنامه ریزی برای سفر های طولانی مدت و استفاده از مکان‌ها و جاذبه‌های دیدنی که در فاصله اندکی از این منطقه قرار دارند
- طراحی برنامه‌های خاص گردشگری بر اساس توان منطقه مانند: تماشای حیات وحش، کوهنوردی و سنگ نوردی، اسب سواری و تورهای عشایری و روستایی
- پرسشنامه‌ها حاکی از آن است که گردشگران بر اساس هدف از مسافرت به منطقه، فاصله محل سکونت تا منطقه و مدت زمانی که برای سفر در نظر گرفته‌اند به سه دسته زیر تقسیم می‌شوند: آن‌هایی که اقامت دو روز یا بیشتر خواهند داشت و خواهان امکانات رفاهی بالاتری هستند، آن‌هایی که اقامت یک یا دو روزه دارند و از لحاظ امکانات به حداقل‌ها بسنده می‌کنند و آن‌هایی که اتراق‌های نیم یا یک‌روزه دارند
- گردشگران همچنین خواهان بکر ماندن منطقه و حفظ جاذبه‌های طبیعی در منطقه هستند و حداقل تغییراتی که صرفاً نیاز های اولیه آن‌ها را برآورده کند، ضروری می‌دانستند از جمله مکان‌هایی برای اسکان، سرویس‌های بهداشتی، آب آشامیدنی و مراکز خرید.
- «مهندسین مشاور ورزشوم» برای منطقه حفاظت شده سبز کوه در سال ۱۳۸۲ طرح مدیریتی در مرحله توجیهی تهیه

افزوده نشده است. بدیهی است در صورتی که این نقشه تهیه شود و مکان‌های مورد نظر با محدوده‌های مناسب با تفرج همپوشانی داشته باشد، لازم است که مناطق از محدوده‌های تفرج به محدوده‌های حفاظت تغییر یابند. در گام بعدی فاصله ۵۰۰ متر از این مناطق به عنوان زون سپر برای این مناطق تعریف گردیده است.

جمعیت شناسایی شده است. نکته دیگری که در تعیین مناطق قابل حفاظت بایستی مورد شناسایی قرار می‌گرفت، رویشگاه‌های حساس و رویشگاه‌های غالب است. اما به دلیل آن که اطلاعات مکانی در مورد گونه‌های حساس تدوین نشده است و با توجه به این که برداشت مکانی گیاهان حایز اهمیت در پهنه‌ای به وسعت بیش از ۲۳۰۰۰ هکتار توسط نویسندگان مقاله نیز ممکن نبود، لذا نقشه رویشگاه‌های حساس به نقاط قابل حفاظت

شکل ۱ - معرفی محدوده مطالعاتی بر روی عکس ماهواره‌ای

۴. حذف مناطقی که امکان مالکیت خصوصی در آن‌ها وجود دارد.
 ۵. حذف حریم مراکز جمعیتی.
 برای تعیین زون تفرج متمرکز از نقاطی که برای تفرج گسترده انتخاب شده بودند مناطقی که دارای شیب صفر تا ۵٪ بوده انتخاب و از بین آن‌ها محدوده‌هایی که دارای شیب‌های شرقی (تابستانه) و جنوبی (زمستانه) بودند مشخص و به تفرج متمرکز اختصاص داده شده است.
 عدم احداث جاده‌های جدید بسیار حایز اهمیت است. لذا موقعیت محدوده‌های مناسب برای تفرج متمرکز در ارتباط با راه‌های موجود ملاک عمل قرار گرفت. در گام بعدی توجه به

با توجه به استقرار مراکز جمعیتی و مالکیت‌های خصوصی اطراف آن، لازم است اراضی تحت تملک از اراضی مناسب برای تفرج متمایز گردد.
 از آن جا که زون تفرج متمرکز در حقیقت بخشی از زون تفرج گسترده بوده و معیارهای انتخاب تفرج گسترده وسیع‌تر است. ابتدا زون تفرج گسترده طی مراحل زیر تعیین گردیده است.
 ۱. تعیین و شناسایی مناطقی که دارای شیب ۲۰-۰ درصد هستند.
 ۲. شناسایی مناطقی که دارای خاک مناسب هستند.
 ۳. حذف مناطقی که دارای قابلیت حفاظتی هستند.

(نقشه ۱) این محدوده مساحتی بالغ بر ۵۰ هکتار دارد و پیشنهاد می‌شود به عنوان مرکز تفرج یا دهکده گردشگری مورد استفاده قرار گیرد.

چشم‌اندازها مدنظر قرار داده شد و از این رو محدوده‌های مشرف به آبشار دره عشق که شاخص زیبایی‌های منطقه نیز هست، به این امر اختصاص پیدا کرد. شایان ذکر است این محدوده هم اکنون توسط گردشگران برای اطراق مورد استفاده قرار می‌گیرد.

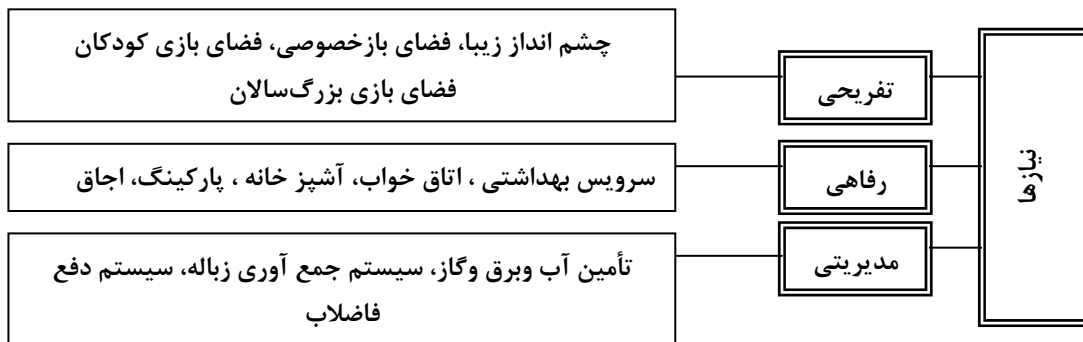

نقشه ۱- پهنه بندی پیشنهادی برای حفاظت و تفرج

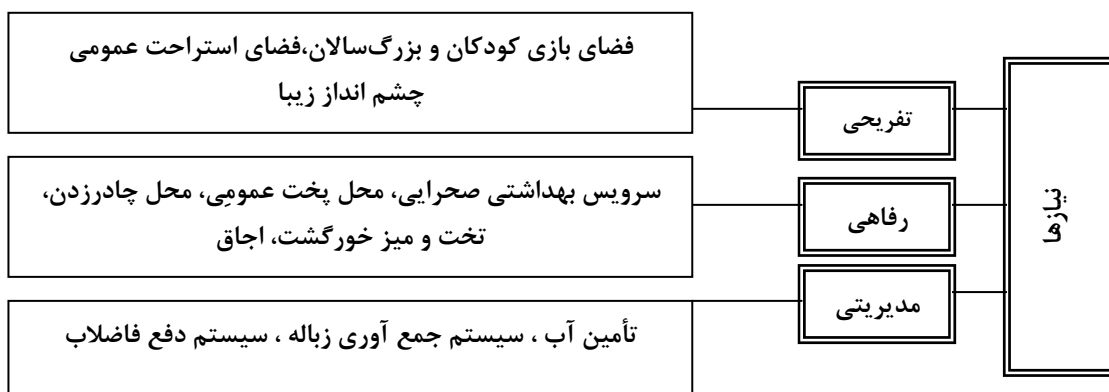
فرآیند طراحی

محل‌های اسکان در نظر گرفته شده است که عبارتند از: اقامتگاه‌ها (مناسب برای اقامت‌های دو تا چند روزه)؛ اردوگاه‌ها: (مناسب برای اقامت یک یا دوروزه) و خورگشت‌گاه‌ها (مناسب برای اقامت یک‌روزه) نمودارهای ۱، ۲ و ۳ به ترتیب معرف نیازهای هر بخش می‌باشد.

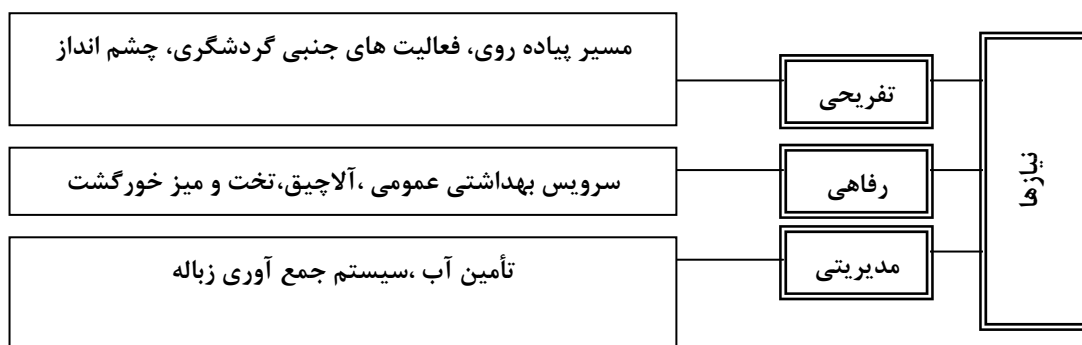
شناسایی نیازها از آن جایی که این محدوده مرکز تفرج در منطقه به حساب می‌آید و گردشگران می‌توانند انواع فعالیت‌ها را که در منطقه امکان پذیر است، در خارج از این سایت انجام دهند، لذا اساس طراحی این سایت بر طراحی محل‌های اسکان گردشگران گذاشته شده است و با توجه به گوناگونی گردشگران در نحوه سفر به منطقه سه تیپ برای

نمودار ۱ - نیاز های گردشگران در اقامتگاهها

نمودار ۲- نیاز های گردشگران در اردوگاهها

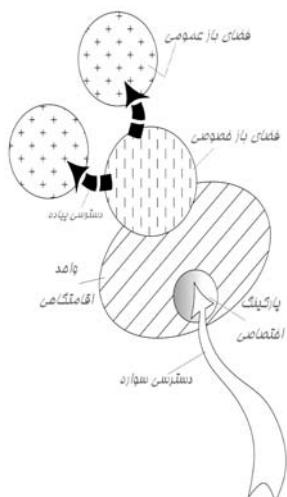

نمودار ۳- نیاز های گردشگران در خورگشتگاهها

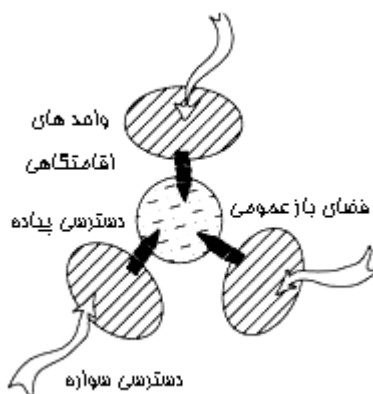
تعریف الگوهای ارتباطی

در تقسیم فضایی در کل پارک ابتدا یک فضای ورودی شامل عملکرد پخش کننده و معرفی کننده سایر قسمت‌ها در نظر گرفته شده است که باز دید کنندگان در این فضا ضمن استفاده از واحدهای مدیریتی، رفاهی و خدماتی با سایر قسمت‌های پارک آشنایی پیدا کرده و مسیر خود را انتخاب می‌کنند

در تقسیمات فضایی برای استفاده کنندگان از بخش اقامتگاهی، فضاهایی به فضای کاملاً خصوصی اختصاص داده شده است. این فضاها به دو صورت درونی و بیرونی می‌باشد. فضاهای درونی پاسخ‌گوی نیاز های رفاهی از جمله آشپزخانه، اتاق خواب و سرویس‌های بهداشتی و فضای نشیمن خواهد بود. فضاهای بیرونی نیز تأمین کننده فضای مناسب برای نشیمن و تفریح می‌باشد. ضمن این که به آلاچیق و اجاق نیز مجهز

شکل ۲ - الگوی ارتباطی در واحدهای اقامتگاهی

شکل ۳ - الگوی ارتباطی در مجتمع‌های اقامتگاهی

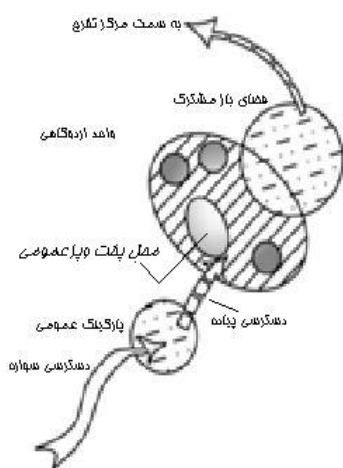
می‌گردد. این فضا به فضاهای نیمه خصوصی که برای تأمین نیازهای تفریحی و فعالیت‌های ورزشی اختصاص داده شده است، ارتباط پیدا می‌کند. هر یک از واحدهای خصوصی به وسیله دسترسی سواره و پیاده به سایر مسیرهای سواره و پیاده درون پارک ارتباط خواهند داشت. شکل ۲ نشان دهنده الگوی ارتباطی در واحدهای اقامتگاهی است. با توجه به این که پراکنده بودن واحد های اقامتگاهی مشکلات مدیریتی و هزینه‌های بیشتری برای تأمین آب و برق و سایر نیازها را افزایش می‌دهد، لذا چندین واحد به نحوی با یکدیگر ادغام شده‌اند که بتوانند از فضاهای نیمه عمومی به صورت مشترک استفاده نمایند. الگوی ارتباطی مجتمع‌های اقامتگاهی در شکل ۳ آورده شده است. از آن جایی که ورود ماشین تا مجتمع‌های اقامتگاهی مجاز در نظر گرفته شده، لذا لازم است که حرکت ماشین در مقطعی از مسیر متوقف شود. قبل از رسیدن به مجتمع‌های اقامتگاهی، بازدیدکنندگان می‌توانند از مراکز رفاهی، مدیریتی و امنیتی مستقر در مرکز بازدیدکنندگان مجتمع اقامتگاهی استفاده کنند. شکل ۴ بیانگر الگوی ارتباطی در مجموعه اقامتگاهی است.

با توجه به این که هر کدام از ویلاهای طراحی شده در یک مجموعه در موقعیت خاصی نسبت به زاویه تابش خورشید قرار می‌گیرند، بنابراین لازم است که این الگو توانایی تطابق با زاویه تابش خورشید را داشته باشد. برای این منظور فضایی درون واحدهای ویلایی محاسبه گردیده تا در هر وضعیتی که لازم است بتوان آن را قرار داد. طبعاً زاویه‌های جنوب، جنوب شرقی و تا حدودی جنوب غربی برای استقرار واحدهای ویلایی مناسب‌تر از سایر جهت‌ها می‌باشد.

برای هر واحد منبع آب تعبیه شده است که دارای مزایای زیر است:

- ۱- نیاز به لوله کشی و لوله گذاری را برای تأمین آب مصرفی بازدید کنندگان مرتفع می‌سازد.
- ۲- میزان مصرف بازدید کنندگان که در رابطه مستقیم با میزان فاضلاب تولیدی خواهد بود به طور نامحسوس کنترل می‌شود.

شایان ذکر است که برای هر مجموعه اقامتگاهی که شامل چندین واحد اقامتگاهی است، لازم است یک واحد سپتیک فاضلاب در نظر گرفته شود. این حوضچه‌ها که در فضایی خارج از مجموعه واقع می‌شوند می‌توانند ضمن جمع آوری و دفع فاضلاب، در تأمین آب مورد نیاز برای احداث فضای سبز مجموعه موثر باشد.

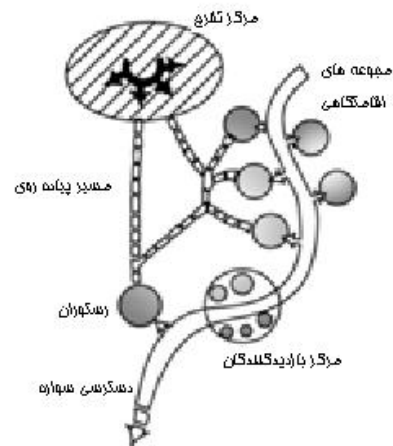
شکل ۵- الگوی ارتباطی در اردوگاهها

در خورگشت‌گاهها تخت‌خورگشت، اجاق، سرویس‌های بهداشتی، شیر آب و زباله دان نیاز بازدید کنندگان را مرتفع خواهد ساخت. با توجه به این که در این قسمت اقامت شبانه در نظر گرفته نمی‌شود، بنابراین احتیاجی به روشنایی نیست. همچنین واحدهای پارکینگ عمومی که مورد نیاز است در یک پارکینگ عمومی در نزدیکی مرکز این واحد تعبیه می‌شود در محوطه خورگشت‌گاهها یک کمپ عشایری در نظر گرفته شده است که ضمن به نمایش گذاشتن نمونه‌ای از زندگی عشایری، محل مناسبی برای برگزاری مراسم‌های محلی از جمله موسیقی و رقص محلی، برگزاری نمایشگاه‌های صنایع روستایی و عشایری باشد. این مکان مرکز مناسبی برای تجمع بازدیدکنندگان خواهد بود.

در کنار محل‌های اسکان به فضاهای خدماتی رفاهی دیگری نیز نیاز داریم. یکی از فضاها رستوران است. با توجه به این که رستوران به دسترسی سواره نیاز دارد (دسترسی خدمات و بازدیدکنندگان) در نزدیکی مجتمع اقامتگاهی تعریف شده است تا نیاز به احداث مسیرهای سواره بیشتری نباشد. بهتر است که رستوران از مسیر اصلی فاصله داشته باشد. تعبیه جای پارک برای ۶۰-۵۰ ماشین در محوطه رستوران الزامی است. الگوی ارتباطی رستوران در شکل ۶ آورده شده است.

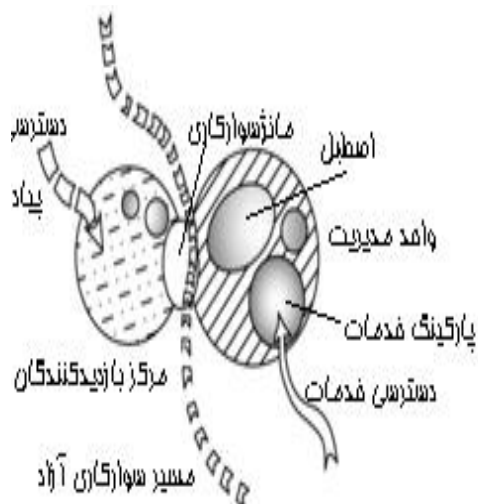
برای جانمایی اقامتگاهها در سایت لازم است که به نکات زیر توجه شود.

- ۱- تراکم واحدهای ساخته شده زیاد نباشد.
- ۲- حتی‌المقدور واحدها توسط گیاهان پوشانیده شوند تا به منظر عمومی پارک غلبه نداشته باشند.
- ۳- بهتر است این واحدها در نقاطی استقرار داشته باشند که از دیگر قسمت‌های پارک دیده نشوند.
- ۴- لازم است که چیدمان این واحدها به نحوی باشد که دید جاده را به درون مجموعه به ویژه به سمت «آبشار دره مور» مسدود نکند.

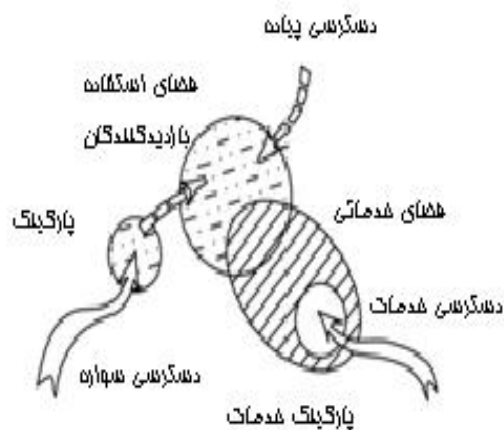
شکل ۴- الگوی ارتباطی در مجتمع‌های اقامتگاهی

در اردوگاهها در نظر گرفتن محل‌های مناسب برای چادر، اجاق، میز یا تخت خورگشت، زباله دان، سرویس بهداشتی، دوش، شیر آب می‌تواند مناسب باشد. برای هر واحد، یک واحد پارکینگ در محوطه عمومی که در نزدیکی واحد اردوگاه قرار دارد، در نظر گرفته شده است. ارتباطات فضایی که در شکل ۵ دیده می‌شود بیانگر این است که در واحد های اردوگاهی دسترسی سواره وجود ندارد. ضمن این که فضای پارکینگ تعبیه شده در نزدیکی واحد بوده و رفاه بازدید کنندگان نیز در نظر گرفته شده است. هر واحد اردوگاهی دارای یک یا دو فضای بزرگ به عنوان محل پخت و پز عمومی می‌باشد. در این فضاها خود بازدیدکنندگان غذا را تهیه کرده و برای افراد خانواده خود سرو می‌کنند.

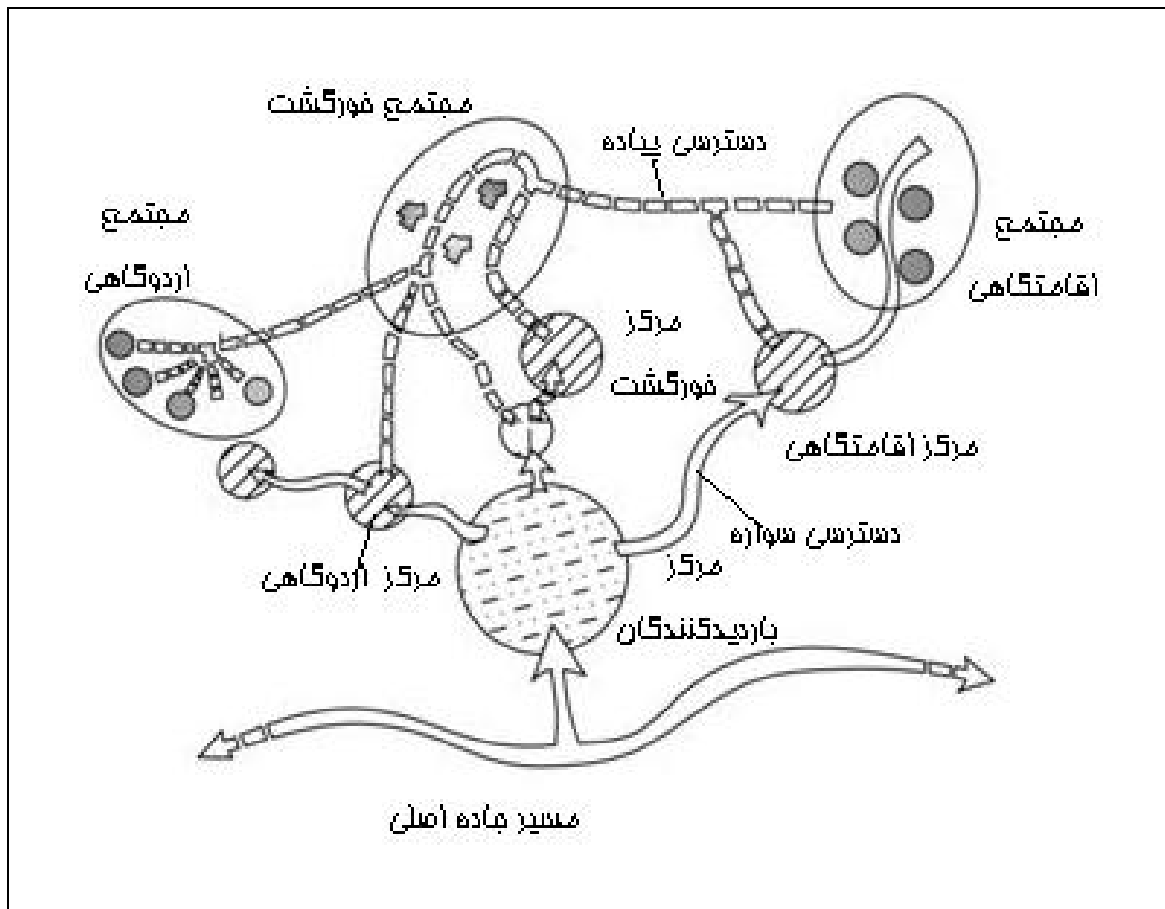
شکل ۷ - الگوی ارتباطی در محوطه سوارکاری

کارکنان و فضای عمومی که در برگرفته محلی برای کرایه اسب، مانژ سوارکاری و چایخانه باشد، در نظر گرفت. شایان ذکر است که تریلر حمل و قرنطینه بایستی در فضایی مجزا قرار گیرد که آلودگی‌های احتمالی سرایت نکند. الگوی ارتباطی که در شکل ۷ آورده شده است مربوط به محوطه سوارکاری است. برای ارتباط فضایی بین اجزای مختلف پارک که تا کنون ارتباط در آنها تعریف گردیده است، الگوی ارتباطی در نظر گرفته شده که در شکل ۸ آورده شده است

شکل ۶ - الگوی ارتباطی در رستوران

فضاهای دیگر شامل ایستگاه دوچرخه سواری و سوارکاری است. این فعالیت‌ها می‌توانند در محدوده تفرج گسترده نیز انجام شوند ولی تجهیزات و تأسیسات آنها بایستی در محدوده تفرج متمرکز قرار گیرد. واحد کرایه دوچرخه می‌تواند در مراکز بازدیدکنندگان که در چندین نقطه از محوطه در نظر گرفته شده است، تعبیه شود. برای واحد سوارکاری فضایی در نزدیکی کمپ عشایری در نظر گرفته شده است. فضاهای مورد نیاز در محوطه سوارکاری عبارتند از اصطبل، انبار وسایل، تأسیسات، اتاق تمییز کردن یراق آلات، انبار علوفه، محل جمع آوری کود. همچنین در کنار این مجموعه بایستی فضای اداری شامل: مدیریت، دام‌پزشکی، استراحت و غذاخوری

شکل ۸- الگوی ارتباطات کلی در پارک

جمع بندی نهایی

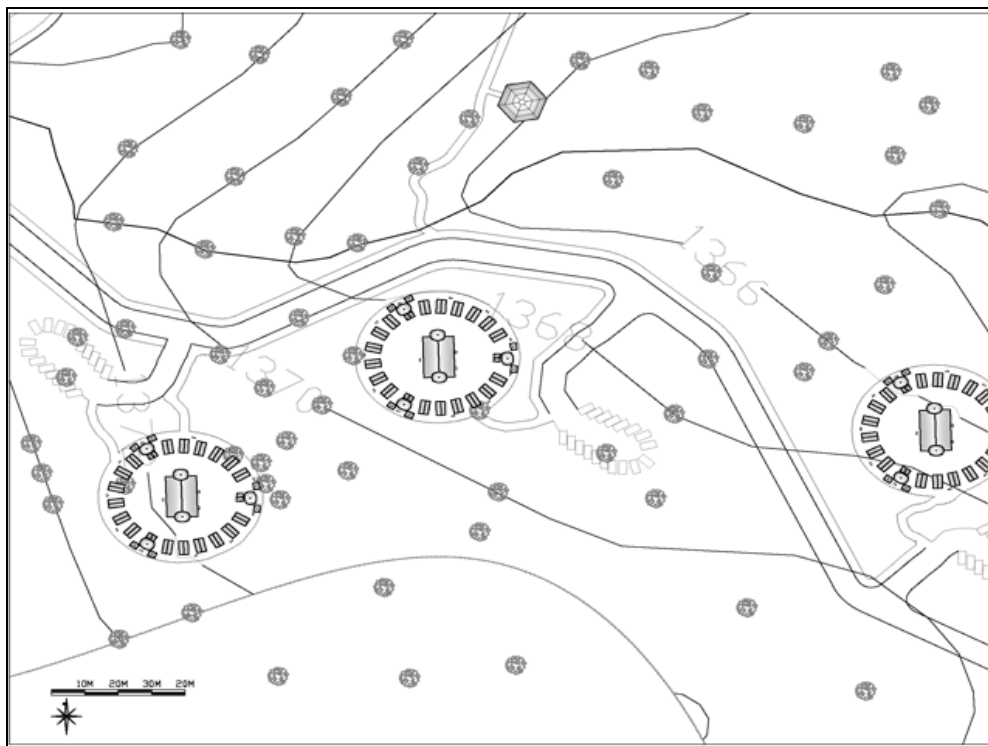
واقع شده است، برای تأمین آب استفاده نمود از لحاظ پوشش گیاهی این محدوده در نقشه کاربری اراضی دارای پوشش جنگلی نیمه متراکم معرفی شده است (۱۵). بنابراین ضمن بهره بردن از زیبایی‌ها و اثرات مثبت درختان در تفرج نیازی به قطع آنان برای ایجاد و احداث تأسیسات نمی‌باشد. هر چند بهتر است فعالیت‌ها نیز طوری طراحی شوند که به فضای باز بدون درخت بیشتر از ۱۰۰ متر مربع نیاز نداشته باشد.

گام بعدی تلفیق الگوی ارتباطی کلی با شرایط سایت است. نقشه ۲ که بیانگر پلان راهبردی سایت می‌باشد، از این طریق به دست آمده است. نقشه‌های ۳ و ۴ به ترتیب معرف جزئیات مجموعه‌های اقامتگاهی و اردوگاهی است.

در مرحله بعدی طراحی لازم است که الگوهای ارتباطی با شرایط سایت تطبیق داده شده و مکان فعالیت‌ها مشخص گردد. از این رو ابتدا آنالیز سایت مطرح می‌شود.

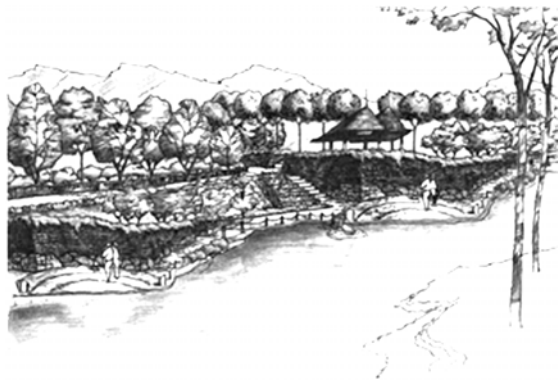
تحلیل سایت- با توجه به این که محدوده مناسب برای تفرج متمرکز از طریق مکان یابی انتخاب گردیده است، اکثریت اراضی آن دارای شیب صفر تا ۵٪ است همچنین از لحاظ خاک و سنگ بستر نیز مناسب است. بنابراین محدودیتی از این دو منظر وجود ندارد.

از لحاظ آب با توجه به این که دو رودخانه فصلی از درون محدوده عبور می‌کند، تأمین آب به ویژه در فصولی که بارندگی مناسب است، با مشکل مواجه نخواهد شد. در فصول کم باران نیز می‌توان از رودخانه کارون که در نزدیکی محدوده

نقشه ۴- پلان مجموعه‌های اردوگاهی

آلاچیق دسترسی سواره نخواهد داشت، ولی مسیرهای پیاده و مسیرهای دوچرخه سواری با آن ارتباط دارند. جریان دو رود خانه فصلی و یک رودخانه دائمی در مجموعه نیز مزیت مهمی است که بایستی از آن بهره برد. فضاسازی اطراف رودخانه‌ها می‌تواند ارزشهای بصری و تفریحی را بهتر معرفی نماید. رودخانه می‌تواند در مکان یابی واحدهای اقامتی در نظر گرفته شده و مسیری از درون آن داشته باشد. از رود خانه می‌توان به عنوان عامل محدود کننده طبیعی در مسیر های سواره استفاده کرد برخی از این پیشنهادات از طریق تصاویر زیر ارایه می‌گردد.

شکل ۹- فضا سازی اطراف رودخانه‌ها

با توجه به توانایی‌های طبیعی پارک شایسته است که فضایی را در تلفیق با شرایط محیطی طراحی کنیم که هویت پارک محسوب شده و آن را با سایر سایت‌های مشابه متفاوت سازد. یکی از این ارزش‌های بصری منطقه استقرار آبشار دره مور و آبشار دره عشق می‌باشد که بایستی از آن بهره برد. بنابراین لازم است که زمین‌های پای آبشار به عنوان یک نقطه مکث در طرح در نظر گرفته شوند. شایان ذکر است که در این مکان در خلاف جهت آبشار دره مور می‌توان نظاره گر آبشار دره عشق هم بود. تماشای آبشار می‌تواند هدف گردش بازدید کنندگان قرار گیرد بنابراین لازم است که مسیرهای پیاده به آن سمت سوق داده شوند. این مکان می‌تواند دسترسی دوچرخه هم داشته باشد. البته این دسترسی جزء مسیرهای فرعی دوچرخه سواری بوده و تعداد اندکی را پاسخ‌گو خواهد بود.

در نزدیکی مجموعه واحدهای اقامتگاهی یک نقطه مکث که دارای دید بسیار مناسب به سمت آبشار دره عشق است، وجود دارد. از آن برای جانمایی چندین آلاچیق با عملکرد تماشای چشم انداز و تفریح عصرانه استفاده شده است. این

۳. مصاحبه با کارشناسان دفتر بین‌المللی حفظ تنوع زیستی زاگرس مرکزی، سازمان حفاظت از محیط زیست

۴. نیازمند، مازیار، ۱۳۷۸، مکان یابی و طراحی مجموعه گردشگری با اهداف گردشگری در جزیره کیش، پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی محیط زیست، دانشگاه تهران

۵. داه، الهام، ۱۳۸۵ ساماندهی و برنامه ریزی فضایی- کالبدی راسته تفریحی فراغتی فرحزاد تا رود خانه با محوریت اکوتوریسم پایدار، پایان نامه کارشناسی شهرسازی، دانشکده هنر های زیبا، دانشگاه تهران.

۶. مستوفی صدری، بابک، ۱۳۷۹، اکوتوریسم و توسعه پایدار، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت محیط زیست، دانشگاه تهران.

۷. مجنونیان، هنریک، ۱۳۷۷، راهنمای آماده سازی پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده برای گردشگر، انتشارات سازمان محیط زیست.

8. Wall, G. and Mathieson, A. 2005 'Tourism: Change, Impacts and Opportunities' Pearson, Harlow

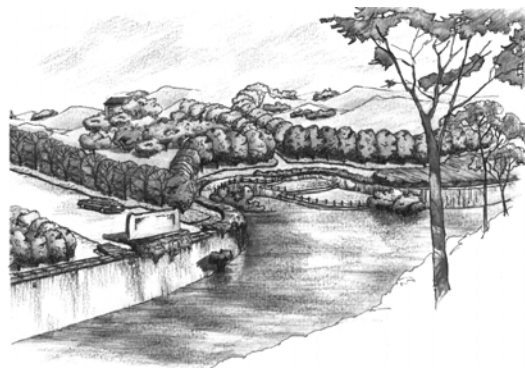
9. Wood, Megan Epler, 2004. An Ecotourism project Analyzes two Evaluation framework for International Development donors

۱۰. مجنونیان، هنریک، ۱۳۷۴، مباحثی پیرامون پارک‌ها، فضای سبز و تفرجگاه‌ها، انتشارات سازمان محیط زیست.

۱۱. مجنونیان، هنریک، ۱۳۷۸، پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده (ارزش‌ها و کارکردها)، انتشارات سازمان محیط زیست.

۱۲. مجنونیان، هنریک، ۱۳۸۲، راهنمای طرح ریزی پارک‌های ملی، انتشارات سازمان محیط زیست.

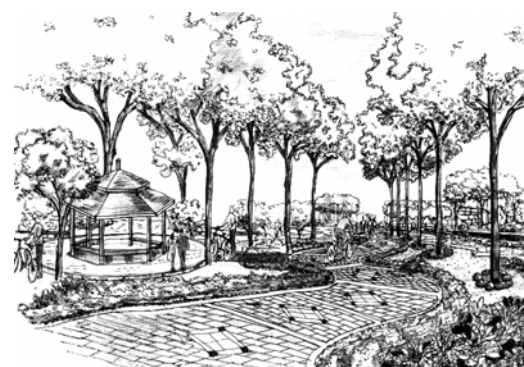
۱۳. لقایی، حسنعلی، ۱۳۸۴، جزوه درسی اصول و مبانی طراحی محیط، گروه طراحی محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، دوره مهرماه.

شکل ۱۰- استفاده از موانع طبیعی در مسیرهای سواره

شکل ۱۱- استفاده از ظرفیت‌های بصری آبشار

شکل ۱۲- مسیر دوچرخه سواری

منابع

۱. بلمکی، بهنام و احمد براتی، ۱۳۸۳، توانمندی‌های محیطی ایران در جذب اکوتوریست، خلاصه مقالات پنجمین همایش ملی دوسالانه انجمن متخصصان محیط زیست ایران
۲. شیوندی، داوود و همکاران، ۱۳۸۵، سیمای محیط زیست در استان چهارمحال و بختیاری اداره کل محیط زیست استان چهارمحال و بختیاری، شهرکرد

۱۶. منوری، سید مسعود، ۱۳۸۳ جزوه درسی آمایش سرزمین و روش‌های آن، گروه طراحی محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، دوره بهمن ماه.

۱۴. مخدوم، مجید، ۱۳۸۰، آمایش سرزمین، انتشارات دانشگاه تهران

۱۵. مهندسین مشاور ورزبوم، طرح مدیریتی منطقه حفاظت شده سبزکوه ۱۳۸۲ «مرحله توجیهی»، سازمان محیط زیست ایران.